

Landschap vraagt om actieve verwondering

Bas Pedroli is landschapsecoloog met een grote inzet en liefde voor de fenomenologie. Hij combineert breed landschappelijk onderzoekswerk met bestuursfuncties - zoals binnen de Antroposofische Vereniging en het Louis Bolk Instituut. Hij probeert bij al zijn activiteiten dwarsverbanden te leggen tussen mensen met verschillende levensvisies, uit verschillende landen en landschappen.

Frank Kapsenberg

bosbouwer

Het motorschip Martha ligt vredig aan de Omval, een plek aan de Amstel in Amsterdam die door nieuwbouw ingrijpend is veranderd. Ik bevind me in het vrachtruim van het schip, dat is omgevormd tot het gastvrije woonoord van Bas Pedroli en Annejet Rümke. De boot is voor iedereen die hen kent een niet weg te denken fenomeen en daarbij, het is niet zomaar een woonboot.

Hoe kom je erbij om op een binnenvaartvrachtschip te gaan wonen?

'Water heeft altijd een grote aantrekkingskracht op me gehad. Ik ben geboren en getogen in Bergen op Zoom en zat bij de zeeverkenner. Later ging ik in Amsterdam studeren en woonde een half jaar op een studentenflat. Toen vroeg een kameraad me of ik met hem op een woonboot wilde wonen, een lage trekschuit. Daar hoefde ik niet lang over na te denken. Anderhalf jaar later leerde ik Annejet kennen en kwamen we in de gelegenheid een schip te kopen. Het wonen op een schip en ook het varen ermee - meestal in de vakanties - is echt bij ons gaan horen. De Martha is een ruim schip en snel gereed om te varen.

Vakantie betekent voor ons: touwen los en varen. We doorkruisen niet alleen Nederland, maar ook België en Noord-Frankrijk. Om het landschap vanaf het water te ervaren is bijzonder en intensief. Je beweegt je langzaam door het landschap, je ervaart het water als verbindend element door verschillende landschappen heen en langs steeds weer andere oevers. Het perspectief van en vanaf het water is ook heel wisselend. In ieder landschap is er water. Soms lig je verzonken, soms lig je hoog en kun je ver over het omliggende landschap heen kijken, bijvoorbeeld als je voor de hoge kant van een kanaalsluis in Frankrijk ligt. Ook in Nederland geeft het varen op hoogliggend boezemwater tussen de lage polders soms prachtige vergezichten.'

Landschap en water zijn de hoofdthema's van je onderzoekswerk. Is niet ook het verbinden, zoals water dat doet, een rode draad door je activiteiten?

'Misschien kun je het wel zo zien, ja. In ieder geval heeft water me altijd ontzettend geboeid. Landschap is mijn onderwerp en water is het verbindende element daarin. Ik heb mijn promotie-onderzoek eraan gewijd en heb in de tijd dat ik bij het Waterloopkundig Laboratorium in Delft werkte veel onderzoek naar water gedaan. Grondwater, dat regenwater is dat tijden lang door de aarde gesijpeld is en daarmee een mineraal aardekarakter heeft aangenomen, maar ook rivieren maken het landschap bij uitstek levend. Water geeft het landschap het karakter van een organisme. Tegelijk valt de belangrijke relatie op die mensen van oudsher met water en met rivieren hebben, terwijl die rivieren ook altijd hun eigen levende dynamiek behouden.

In mijn studie fysische geografie aan de Universiteit van Amsterdam kon ik al deze aspecten combineren, en ik heb daarbinnen gekozen voor de richting landschapsecologie. Dit vakgebied kenmerkt zich juist door breedheid en de integratie van veel specialistische disciplines. Het gaat om biologie, ecologie, geologie, maar ook om mensen en hun cultuur. Dit maakt dat dit vak in zekere zin wel holistisch wordt benaderd. Bij het bekijken van een luchtfoto werk je bijvoorbeeld per definitie met een samenhangend beeld van het

landschap. Ook het erbij betrekken van de cultuurhistorie, de 'aardrijkskunde van het verleden', is een goed voorbeeld van deze geïntegreerde aanpak. Daarbij moet je oude kaarten interpreteren, wat ook een inlevingsvermogen vraagt in de handelwijze van de cartografen van toen. Je moet leren kijken met hun ogen, zodat zo'n kaart gaat spreken. Dit bewust omgaan met je eigen vermogen tot interpreteren, verbanden leggen en inleven, is eigenlijk al fenomenologisch bezig zijn. Daarnaast maken we in ons werk uiteraard ook gebruik van grote gegevensbestanden met allerlei meetgegevens van het landschap, maar we gaan toch vaak terug naar het samenhangende beeld van het landschap.

Landschapsecologie, zorg om de kwaliteit van het landschap, dat is iets waar veel mensen zich moeilijk een voorstelling van kunnen maken. Het landschap is buiten ons komen te staan en veel functies die ooit landschapsvormend waren, zijn verloren gegaan. Je ziet dan ook dat het landschap op veel plaatsen aan het verloederen is. Toch komen steeds meer mensen met uiteenlopende achtergronden daartegen in het geweer. De zorg om het landschap verbindt mensen.'

Innerlijk landschap

Op een gegeven moment ben je in aanraking gekomen met antroposofie en de goetheanistische fenomenologie. Wat versta jij onder fenomenologie en wat betekent antroposofie voor je?

'Na de middelbare school heb ik, om me te oriënteren op een studiekeuze, het propedeutisch jaar aan de Vrije Hogeschool gedaan. In vergelijking met de katholieke middelbare school in Bergen op Zoom ervoer ik hier een bevrijdend ruime kijk op de wereld en de mens. Maar tijdens mijn studie fysische geografie ervoer ik ook wel weer het tegenovergestelde. Ik weet nog goed dat ik een practicum geomorfologie (leer van de verschijningsvormen van de aardkorst, FK) had in Oostenrijk en dat de docent me heel enthousiast maakte voor het vak en de vormen van het landschap daar. Toen ik echter in mijn enthousiasme in het verslag ook aandacht besteedde aan planten en dieren, was die docent daar niet blij mee: dat had er niets mee te maken. Ik was ontsteld, maar het heeft me misschien wel wakker gemaakt voor de verbondenheid van de mens met het landschap.

Inmiddels had ik ook Pieter Tideman leren kennen, die aan de Universiteit van Amsterdam landschapsecologie doceerde. Hij was blij dat ik hem naar de fenomenologie vroeg, want hij was - met grote terughouding - erg enthousiast voor deze benadering. Hij was jarenlang voorzitter van de bd-vereniging, en als zodanig heeft hij binnen de universiteit zelfs een werkgroep geleid over Steiners landbouw cursus. Hij liet me onder andere de bladvormen en de metamorfosen daarin van suikerbiet op een proefboerderij onderzoeken. Aanvankelijk was ik wat sceptisch, maar toch ging ik aan de slag met deze in mijn ogen wat vreemde, moeilijke opdracht. Maar gaandeweg vond ik het steeds spannender worden. Er ging een wereld voor me open. Zien hoe de suikerbiet groeit, gevoel krijgen voor kwaliteiten van de plant en hoe de omgeving zich daarin weerspiegelt. Dingen over de plant leren zonder die plant te vermalen. Het was de eerste echte kennismaking met de goetheanistische fenomenologie.'

'Landschap kan niet anders dan fenomenologisch benaderd worden, want landschap is een beeld dat je in jezelf opbouwt. Door het landschap waar te nemen, voeg je telkens vanuit jezelf iets aan dat beeld toe, waardoor het beeld completer wordt en voorstellingen en interpretaties, die vaak vooronderstellingen zijn die de waarneming richten, getoetst worden. Een landschap zonder mens heeft voor mij geen waarde, een landschap wordt pas een landschap als de mens daar een beeld bij heeft. Waarover je communiceert is vaak buitenkant. Zo gauw je je bewust wordt van wat je er vanuit jezelf aan toevoegt, de innerlijke kant van het landschap, ben je met fenomenologie bezig.

Maar ook als je bijvoorbeeld een watermonster analyseert, ben je aan het waarnemen en kun je ernaar streven een samenhangend levend beeld te verkrijgen van het

watermonster. En de meetgegevens kun je aanvullen met kwalitatieve beelden, zoals het beeld van het vrijwel steriele atmosferische regenwater dat op de ene plek in de bodem infiltreert en van het levensbrengende water dat rijk aan aardesubstantie jaren later in het laagveen weer opborrelt. Je kijkt naar meer dan naar causale relaties.'

Wat is dan precies dat 'meer'?

'Intrinsieke kwaliteit. Dat wat eigen is aan het object en wat wij als waarnemer als betekenis kunnen vatten en zich toont als de waarde van het object.'

Dat klinkt tegenstrijdig: iets wat wij met begrippen proberen te vatten, wat wij construeren en dat juist de intrinsieke kwaliteit van het object uitmaakt?

'Zonder nu in een diepe filosofische discussie verwickeld te raken, wil ik wel zeggen dat je je als fenomenoloog er juist heel goed bewust van bent dat jij het als waarnemer bent die tot begrip van de werkelijkheid komt, dat alleen door jouw actieve waarnemen en denken de werkelijkheid tot gelding komt. Je kunt je niet op een "waardevrij" standpunt buiten de mens laten voorstaan. Ook bij "objectieve" metingen ontkom je niet aan eigen zintuiglijke waarnemingen en denkactiviteit bij het interpreteren van gegevens. Je zet alles hoe dan ook in een context. Dit betekent dat, als je de werkelijkheid serieus neemt, je vertrouwen moet hebben in het menselijke vermogen zich waarnemend en denkend te verbinden met de buitenwereld om tot waarachtige uitspraken te kunnen komen. Dit vergt wel grote zorgvuldigheid van de waarnemer. Ik ben er van overtuigd dat de mens intrinsieke waarden van een object kan vatten, omdat de mens naar mijn overtuiging in wezen diep verbonden is met de wereld om hem heen, die als het ware een spiegel is van zijn eigen binnenwereld.

Het belang van het onderscheid van wat bij het object hoort en van wat ik er zelf inleg, kan ik illustreren met een voorbeeld over het zoeken naar oplossingen voor overstromingen in rivierlandschappen. In de jaren zeventig werd vooral naar technische oplossingen gezocht, in de jaren tachtig kwam men op het idee natuurlijke processen van riviersystemen te onderzoeken. Inmiddels kwam natuurontwikkeling in zwang. Hierbij ging men elders naar natuurlijke riviersystemen kijken, bijvoorbeeld naar de Donau. Er ontstond de neiging om de situatie daar te kopiëren naar de situatie hier. Eigenlijk is pas vrij recent het inzicht doorgebroken dat zulke onderzoeken wel zinvol zijn, maar dat iedere situatie weer anders is en dat je van daaruit op zoek moet gaan naar de intrinsieke waarden van het landschap, en zelf natuurbeelden moet genereren. Je moet sensibiliteit ontwikkelen voor wat juist op die plek op dat moment passend is. Dit kun je niet alleen doen op basis van abstracte gegevens, je moet persoonlijke betrokkenheid en innerlijke beelden tot je instrumenten maken. Je moet innerlijke beelden verwoorden en wel zo dat andere mensen die ook verstaan. Dit serieus ingaan op het object wordt door steeds meer mensen belangrijk gevonden. Dat bleek ook tijdens het landschapcongres dat we vorig jaar in Dornach hebben georganiseerd. Misschien ook wel als reactie op de gangbare wetenschap die juist door betrokkenheid uit te sluiten zeer krachtige virtuele werelden ontwikkelt. Mensen ervaren toch dat ze daar belevingsdimensies missen. Wat niet wil zeggen dat ik in die virtualiteit en modelontwikkeling geen nut zou zien. Maar het lijkt me wel heel belangrijk in het oog te houden dat dat niet de (hele) werkelijkheid is.

Om nu door te gaan op je vraag wat de antroposofie voor me betekent, kan ik zeggen dat ik die vooral beschouw als een kenweg waarmee wat ik over fenomenologie heb gezegd nauw verbonden is. De fenomenologie is een kenweg die, door zich primair te richten op de buitenwereld, tot inzicht leidt in zowel die buitenwereld als de menselijke binnenwereld, en de verbondenheid daartussen. Op die manier is voor mij de fenomenologie een toegang tot de geesteswetenschap. Steiners boek *De filosofie van de vrijheid* vormt voor mij het basiswerk voor de fenomenologie, en de fenomenologie is voor mij de praktische toegang tot de antroposofie, zoals ik die op de Vrije Hogeschool heb leren kennen. Ik heb het gevoel dat uit *De filosofie van de vrijheid* uiteindelijk de gehele antroposofie zou moeten kunnen worden afgeleid.

Het boek *Erwachen an der Landschaft* van Jochen Bockemühl kan ik ook iedereen

aanraden, het is niet makkelijk, maar wel aanschouwelijker, met die prachtige beelden van Jochen. Het hangt er natuurlijk ook vanaf welke ingang je kiest. Als je je vanuit de wetenschap wilt verdiepen in fenomenologie zou je misschien beter het boek *The wholeness of nature* van Henri Bortoft ter hand kunnen nemen.'

Met je promotie-onderzoek naar het beekdallandschap van de Strijper Aa ten zuiden van Eindhoven ben je met de fenomenologie naar buiten getreden.

'Ja, hoewel ik de actieve fenomenologie tijdens mijn studie min of meer had laten liggen, heb ik er door mijn regelmatige contact met Pieter Tideman wel voeling mee gehouden en voelde ik na mijn studie de behoefte om er toch weer wat mee te gaan doen. Pieter stelde me in 1984 voor een promotie-onderzoek te doen en spoorde me aan om met Jochen Bockemühl in Dornach te gaan praten. Die nodigde me uit om een natuurwetenschappelijke bijeenkomst te volgen alvorens verder te praten over een eventueel onderzoek. Toen ik hem daarop weer benaderde met mijn vraag om ideeën en hulp voor mijn onderzoek, gaf hij weer geen direct antwoord. Hij stelde nu een vraag: wil je meewerken aan de zomeruniversiteit? Ik werd door die vraag in feite op mezelf teruggeworpen: als ik iets wilde dan moest ik het zelf doen, eerst zelf de dingen uitvinden. Ik besloot na enige aarzeling mee te doen. Dat was het begin van de intensieve band die ik met Jochen heb. Ook merkte ik dat Jochen heel duidelijk op zoek was naar een manier om zijn ervaringen met en zorgen om het landschap met anderen te delen. Uiteindelijk ben ik gepromoveerd op het Brabantse beekdallandschap, waarbij ik veel aandacht heb besteed aan het grondwater en andere hydrologische factoren. Ik heb geprobeerd vanuit de fenomenologie een samenhangend beeld te schetsen van het landschap, waarbij ik poneerde dat landschap en mensen essentieel bij elkaar horen.'

Congres

Dat leverde nog enige discussie op rond de vraag: bestaat landschap zonder mensen? Deze vraag werd op het landschapscongres in Dornach, september 2000, ook gesteld. Hoe is het tot dat congres gekomen?

'Eigenlijk door wat ik zo-even over Jochen Bockemühl zei. Hij voelde een grote behoefte zijn zorg over en kennis van het landschap met anderen te delen en mensen bewust te maken voor de verantwoordelijkheid die ze hebben voor het landschap waarin ze leven. Dat is iets wat ik ook heel belangrijk vind. We kwamen erachter dat gesprekken met diverse groepen mensen goed mogelijk waren, dat mensen voor onze ideeën interesse toonden. Zo ontstond het idee - met het einde van Jochens actieve verbintenis met de natuurwetenschappelijke sectie aan het Goetheanum in zicht - om een breed opgezet congres over landschap te organiseren, gericht op de mens en zijn verbintenis met het landschap. De initiatiefgroep organiseerde eerst een rondetafelgesprek over hoe het verder moet met het Europese landschap. Dit bleek heel inspirerend te zijn. Mensen die amper iets afwisten van het bestaan van het landschapswerk aan het Goetheanum bleken op zo veel punten op dezelfde golflengte te zitten, dat we het idee voor het congres doorgezet hebben.'

En dat werd een succes?

'Ik kijk er met een heel goed gevoel op terug. Beleidsmakers, planners, onderzoekers, boeren en mensen die zich in hun vrije tijd betrokken voelen bij het landschap, wel en niet antroposofen vonden een gemeenschappelijke taal. Duidelijk kwam het belang naar voren opnieuw een verbinding met het landschap aan te gaan om nieuwe levende landschappen te vormen in de toekomst. Als we dat niet doen zullen de landschappen verder nivelleren en verworpen tot uniforme industrielandenschappen met wat museumlandschappen daartussen. In feite nemen de landschappen de identiteit aan van de mensen die ze vormen. Of landschappen kunnen bestaan zonder mensen was eigenlijk nog nauwelijks een vraag.

Belangrijk was verder dat we de uitkomsten van het congres hebben kunnen vastleggen in

een manifest, dat in ontvangst is genomen door Riccardo Priore van de Raad van Europa. Priore was geroerd door de parallellen in de voorbereidingen en de uitkomsten van het Dornachse congres en die van de kort daarvoor vastgestelde Europese Landschapsconventie. Wij wisten dat men binnen de Raad van Europa bezig was met de opstelling van een landschapsconventie, met de bedoeling landschap als minder vrijblijvend onderwerp in het Europese beleid te verankeren. We wisten dat daar de relatie tussen mens en landschap centraal zou komen te staan, iets wat bij ons ook het geval was. Daarom hadden we alles in het werk gesteld een dwarsverband te leggen met deze conventie. Tot nog toe was landschap altijd een beleidsmatig niemandsland, terwijl het zo belangrijk is voor het welbevinden van mensen en het ook je identiteit bepaalt. Het maakt toch iets uit of je in de Zwitserse bergen opgroeit of op het Friese platteland. Ieder landschap is de moeite waard beschermd en verder ontwikkeld te worden. Dus niet alleen speciale landschapsparken, maar juist ook de "gewone" landschappen, waar mensen wonen in een alledaagse omgeving.'

Petrarca

Een mooi resultaat, maar hoe nu verder?

'Ja, met die vraag hielden wij ons na het congres ook bezig, het congres was geen eindproduct. Ongeveer een maand na het congres is bij Jochen Bockemühl thuis het initiatief ontstaan voor PETRARCA, European Academy for the Culture of Landscape. PETRARCA is inmiddels officieel naar buiten getreden, onder andere op een congres in Zweden en Estland, afgelopen zomer.

Het idee blijkt in goede aarde te vallen. Er bestond nog geen Europese publieksorganisatie die zich specifiek op het landschapsbeheer richt. Naast de meer professionele Europese onderzoekssamenwerking en beleidsondersteuning waar ik me op mijn werk mee bezig houd - bij Alterra, Researchinstituut voor de Groene Ruimte, in Wageningen - kan PETRARCA een netwerk van mensen vormen die zich actief met landschapsbeheer bezighouden, vanuit de verwondering over en de zorg om het landschap. De academie kan gaan bijdragen aan een actieve, bewuste uitwisseling van kennis en ervaring ten aanzien van landschap. We willen daarbij werken met voorbeeldprojecten in heel Europa. Ook willen we met de academie opleidings- en onderzoeksfaciliteiten opzetten.'

Wordt de fenomenologie belangrijk op de academie?

'Ja, maar ik kan me voorstellen dat de fenomenologische methode daar min of meer impliciet bedreven wordt, eigenlijk zoals landschapsecologen vaak al holistisch-fenomenologisch bezig zijn. In ieder geval zal hier het essentiële aspect van de fenomenologie, de bewuste betrokkenheid van de waarnemer bij zijn object, heel belangrijk zijn en expliciet worden gemaakt. Er zal zeker ook plaats zijn voor expliciet, goetheanistisch-fenomenologisch onderzoek. De fenomenologie mag best uitgedragen worden.'

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 45, Oktober 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl

